
ROZVOJ ĽUDSTVA V NAŠEJ DOBE (THE HUMAN DEVELOPMENT OF OUR TIME)

di **FLAVIO FELICE**

Presidente del Centro Studi e Ricerche Tocqueville-Acton

Slovensko – CEBSI (Stredoeurópska podnikateľská a sociálna iniciatíva), Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Bratislave (TFTU) a občianske združenie Priatelia Aloisiana pozývajú na medzinárodnú konferenciu „Ekonomické a sociálne rozmery pápežskej encykliky Caritas in Veritate“ ktorá sa uskutoční 21. októbra o 15. hod. v aule TFTU na Kostolnej ulici č. 1 v Bratislave.

„Požiadavky lásky nie sú v rozpore s požiadavkami rozumu. Ľudské poznanie je nedokonalé a vedecké závery nemôžu samé ukázať cestu smerom k celistvému rozvoju človeka. Je potrebné ísť ďalej a to si vyžaduje lásku v pravde. Ísť dopredu ale neznamená prehliadať, čo vraví rozum, ani odporovať jeho výsledkom. Nie múdrosť a potom láska, ale láska bohatá na múdrosť a múdrosť bohatá na lásku.“ (Benedikt XVI)

Úvod

Venovať sa štúdiu sociálnej náuky Cirkvi je štúdiom jednoduché, ako aj obsiahle. Jednoduché v tom, že predmetom sociálnej náuky Cirkvi je konkrétny život človeka s jeho jedinečnou skúsenosťou; z toho vyplýva, že predmetom a témou sociálnej náuky Cirkvi je práve človek sám a jeho vzťahy so všetkými, ktorých denne stretáva. Na druhej strane si všímaj aj celú jeho komplexnosť – spoločenský život je sám o sebe rozdelený na zložité formy podľa spleti historických a existenciálnych sfér a systémov, ktoré reprezentujú rôzne záujmy a ciele podľa toho, či má „konajúca osoba“ do činenia s konkrétnymi otázkami politiky, ekonomie, práce alebo z akejkoľvek inej oblasti života. Táto komplexnosť pramení tiež z nepopierateľného dôvodu, že sociálna náuka Cirkvi stále znáša námietky a kritiku najmä epistemologického charakteru. Ako vtipne poznamenal Augustín z Noce: „Má zmysel hovoriť o sociálnej náuke Cirkvi? Mnohí ľudia, aj katolíci, si myslia, že táto iniciatíva začala Levom XIII. v roku 1890, no ukázala sa byť ako nedostatočná, takže dnes by mala byť v tichosti opustená. Cirkev hovorí, že jej úlohou je hlásať a konať milosrdenstvo, nie dávať rady o vzdelávaní a rozdelení bohatstva a prevziať tak funkcie, ktoré sú doménou politikov a ekonómov.“

Inej mienky je Ján Pavol II.: „Bolo tak možné obviniť sociálnu náuku Cirkvi z abstraktnosti, zo všeobecnosti, z rozvláčnosti, z neaktuálneho praktického dopadu a historickej náhodnosti na úkor absolútneho charakteru doktríny. Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi nie sú spoločenskými vedami, nebolo to *Rerum Novarum* napísané Levom XIII. A nebolo to ani *Centesimus Annus* od Jána Pavla II. Podľa slov pápeža Wojtyły môžeme povedať, že úlohou sociálnej náuky Cirkvi je „konať v prospech spravodlivosti a účasti na pretváraní sveta, pretože sa nám to jasne javí ako ustanovujúci rozmer hlásania evanjelia, ktorý je misiou Cirkvi na vykúpení ľudstva a oslobodení od každého stiesňujúceho stavu.“

1. „Láska v pravde“ v kontexte sociálnej náuky Cirkvi

Rovnako ako ostatné učiteľské dokumenty Cirkvi, „*Láska v pravde*“ od Benedikta XVI. nemá byť ekonomickým traktátom ale teologicko-pastoračným dokumentom, ktorého argumenty sa nachádzajú na hranici medzi spoločenskými vedami a kresťanskou antropológiou, ktorá ich súdi a spája. Sociálna náuka Cirkvi súvisí so spoločenskými vedami a snaží sa ich prepojiť s touto antropológiou. Benedikt XVI. v tejto súvislosti píše: „Sociálna náuka Cirkvi, ktorá má „*dôležitú interdisciplinárnu dimenziu*“, môže rozvíjať v tejto perspektíve veľmi účinnú funkciu. Pozostáva z viery, teológie, metafyziky a z nájdenia ich miesta pomocou spolupráce na službe človeku. Sociálna náuka Cirkvi tu uplatňuje najmä svoju znalostnú dimenziu.“ Sociálna náuka Cirkvi existuje preto, lebo jestvuje špecifická kresťanská antropológia, ktorá môže poskytnúť kľúč ku komplexnému čítaniu spoločnosti a byť kritériom hodnotenia výsledkov rôznych vied. Môžeme teda povedať, že „v istom zmysle tvorí jednotu prirodzeného práva a historicizmu, ktorá sa dá dosiahnuť, keď sa prirodzenosť chápe ako prirodzenosť osoby na základe jej slobodnej podstaty a história sa poníma ako história slobody človeka, ktorá vo svojom uskutočňovaní súvisí so svojim „osudom“ alebo „povolaním“ a tiež so svojou „prirodzenosťou“. Táto prirodzenosť sa prejavila vo vtelení, skrze ktoré Boh umožnil, aby sme sa s ním stretli v konkrétnej a historickej podobe Ježiša Nazaretského. Ako „*Redemptor hominis*“, odhalil Boha človeku a zároveň priblížil aj samotného človeka človeku.

Epistemologické hľadisko, ktorý zaujíma sociálna náuka Cirkvi, sa nachádza v prepojení *transcendencie* človeka a jeho *integrálnosti*, odhaľuje dôstojnosť človeka a berie

do úvahy rôzne aspekty jeho existencie ako predmetu vo svete alebo predmetu prirodzenosti. Epistemologická stránka sociálnej náuky Cirkvi by teda nemala byť chápaná ako ilustrácia abstraktných princípov alebo ako recept na „dobrého občana“, ale ako štúdium týchto princípov, vypracovanie modelov ich možnej implementácie a ich vyskúšanie. Toto štúdium skúma a zaujíma sa o život a kultúru každého národa alebo spoločenskej skupiny, snažiac sa presadiť v teórii aj v praxi dôstojnosť a pravdivosť človeka. V tejto súvislosti sociálna náuka Cirkvi komunikuje so spoločenskými vedami a vychádzajúc zo špeciálnej antropologickej perspektívy im ponúka niekoľko dôvodov na rozšírenie úzkeho okruhu, ktorému sa tieto vedy venujú. Ekonomická analýza musí brať do úvahy obmedzenia spôsobené metodologickými a epistemologickými dôvodmi. „Pracovné náradie“ ekonómie je obmedzené každým ďalším sociológom a bude potrebné uznať vlastné limity, aby bolo možné pochopiť dôvody, ktoré ponúka sociálna náuka Cirkvi.

Kľúčovou otázkou bude: Ako premieňať prirodzenosť a posilniť tak dôstojnosť človeka? V snahe odpovedať na túto otázku vykonáva sociálna náuka Cirkvi zaujímavú a v mnohých ohľadoch bezprecedentnú epistemologickú činnosť: Spája rôzne spoločenské vedy na základe spoločnej antropológie, ktorých jadrom je zamýšľanie sa nad otázkou, *čo robí človeka človekom*. Práve v súvislosti s týmto interdisciplinárnym kontextom a jednotiacou kresťanskou antropológiou, ktorej tému ľudského rozvoja mal Benedikt XVI. v úmysle napadnúť, nám ponúkol výnimočne rozsiahly pohľad. Pripomína nám, že Pavol VI. chcel „termínom ‘rozvoj’ ukázať predovšetkým na cieľ vyslobodiť ľudstvo od hladu, biedy, chorôb a negramotnosti”. Z hľadiska hospodárskeho, spoločenského a politického je to participácia, solidarita a upevňovanie demokratických inštitúcií: „Z hospodárskeho hľadiska to znamená aktívnu a rovnú účasť na medzinárodných hospodárskych procesoch; zo spoločenského hľadiska to znamená rozvoj k uvedomelej a solidárnej spoločnosti; a z politického pohľadu je to upevňovanie demokratických režimov schopných zabezpečiť slobodu a mier.“ Kresťanská antropológia je založená na princípe tvorivej subjektivity ľudskej osoby a uskutočňovaní dôstojnosti a pravdivosti človeka prostredníctvom stretnutí s niečím „Iným“. S „Iným“, ktoré odhaľuje pravdu života s ostatnými a nie proti nim. Navrhnutá metóda poznávania, druh *metodologického personalizmu*, je intersubjektívna a vzájomnosť, ktorá neuvažuje o jednotlivcovi oddelene od ostatných. Naopak, druhí sú kľúčom, ktorým môžeme otvoriť cennú

schránku a tajomstvo, čo je v nás, aby sme odhalili obrovský poklad, ktorý človeku daroval Boh.

Táto metóda predpokladá o uvažuje o podstate človeka - jeho slobode, jeho jedinečnosti, zodpovednosti, kreatívite a schopnosti budovať vzťahy - a tiež o vzťahoch tak, ako sa ukazujú medzi jednotlivcami (a inštitúciami, ktorým tieto dávajú život), o ich bytí jeden pre druhého, uvedomení si plného vedomia seba vo vzťahoch s inými, ukazujúc na puto medzi jednotlivcami a vznik politických, ekonomických, a kultúrnych inštitúcií, ktoré ochraňujú a podporujú liberálne a demokratické systémy. K tomuto Augustín z Noce napísal: „Čo iné je totalitarizmus ak nie rozšírenie platnosti princípu, že celok je viac ako časť, aj na človeka, ignorujúc „jedinca“. Podľa Kierkegaardovho výroku človek nemôže byť len „časťou“, pretože je najvyšší zo stvorení, je stvorený na obraz a podobu Božiu.“

2. Rozvoj ľudstva v našej dobe

Rozhodli sme sa, že bude vhodné limitovať analýzu na niekoľko súvislostí, ktoré sa nám zdali byť zvlášť relevantné v pastoračnej, ekonomickej, politickej a akademickej diskusii. Analýza sa vykonáva so zreteľom na niektoré všeobecné úvahy. Jedna z týchto všeobecných úvah je o vzťahu medzi človekom a sociálno-ekonomickými inštitúciami, pretože otázka rozvoja je pevne zakotvená v úlohe a význame politických, ekonomických a spoločenských inštitúcií, ktorých činnosťou si ľudia často bezmyšlienkovite nechávajú riadiť život. Bod 34. encykliky nachádzajúci sa v 3. kapitole začína vyhlásením, ktorého politologická hodnota je evidentná a zvažuje antiperfekcionalizmus niektorých častí z *The Federalist* a teoretické predpoklady otcov moderného konštitucionalizmu: „Moderný človek je niekedy mylne presvedčený, že je jediným autor seba samého, svojho života a života spoločnosti.“ Táto domnienka, ktorá má za následky egoistickú uzavretosť do seba, pochádza, vyjadrené v kresťanskou terminológiou z prvotného hriechu.“ Ide o jasne protiustanovujúci pohľad na človeka existujúceho v spoločnosti, prítomný aj v histórii katolíckeho sociálneho myslenia, mysliac tým na Sturzov antiperfekcionalizmus a známe vyhlásenie Jana Paula II. v *Centesimus Annus*, ktoré súhlasí s Benediktom XVI. v hodnotení prípadov materializmu 19. storočia ako dočasné a niekedy aj pekelné: „Presvedčenie človeka, že si vystačí sám, a že je schopný odstrániť zlo prítomné v histórii iba vlastnými silami, ho priviedlo k tomu,

že človek dal na jednu úroveň šťastie a spásu a zároveň aj podstatné formy materiálneho blahobytu so sociálnymi činnosťami.“ Na druhej strane: “presvedčenie, že človek má nárok na hospodársku nezávislosť, ktorá nemusí akceptovať “vplyv“ morálneho charakteru, dovedla človeka k zneužitiu ekonomických nástrojov niekedy až deštruktívnym spôsobom.“ Kritický názor pápeža v konfrontácii s údajnou nezávislosťou jednotlivých častí vedeckého poznania a morálky je vysvetlený v hlavnej časti druhej kapitoly: „Požiadavky lásky nie sú v rozpore s požiadavkami rozumu. Ľudské poznanie je nedokonalé a vedecké závery nemôžu samé ukázať cestu smerom k celistvému rozvoju človeka. Je potrebné ísť ďalej a to si vyžaduje lásku v pravde. Ísť dopredu ale neznamená prehliadať, čo vraví rozum, ani odporovať jeho výsledkom. Nie múdrosť a potom láska, ale *láska bohatá na múdrosť a múdrosť bohatá na lásku*.“

3. Kontinuita vzhľadom na Sollicitudo rei socialis

Ďalšou podstatnou črtou pre adekvátne zaradenie súčasného dokumentu z hľadiska histórie sociálnej doktríny je poukázať na evidentnú kontinuitu sociálneho učenia Benedikta XVI. s učením jeho bezprostredného predchodcu. Je dokázateľné, že práve Ján Pavol II. sa venoval v roku 1987 v *Sollicitudo rei socialis* téme rozvoja s tým istým zámerom ako Benedikt XVI: Vyzdvihnúť a prepracovať *Populorum progressio*, ktoré dovŕšilo svoje dvadsiate výročie. Sociálnoekonomická reflexia v *Caritas in Veritate* sa neodlišuje od učenia jeho bezprostredného predchodcu, najmä čo sa týka názoru na pôvodne evidentnú hranicu, ktorá oddeľuje bohaté krajiny od chudobných. Benedikt XVI. píše: „Rozdeľujúca čiara medzi bohatými a chudobnými krajinami už nie je taká výrazná ako v časoch *Populorum progressio*, tak ako to naznačil Ján Pavol II.“ Nakoniec, Benedikt XVI. zaznamenáva neohraničený nárast svetového bohatstva súčasne s nárastom rozdielov, a to tak ako v krajinách tradične chudobných, tak aj v krajinách tradične bohatých. A práve v tejto súvislosti sa Benedikt XVI. rád odvoláva na Jána Pavla II., ktorému vďačíme za tému, o ktorej pojednávame: Jedná sa o tzv. super-rozvoj. Otec Ratzinger ho predstavuje nasledujúcim spôsobom: „V bohatých krajinách sa nové sociálne skupiny stávajú chudobnejšími a vzniká nová chudoba.

V chudobnejších oblastiach niektoré skupiny okusujú akýsi druh márnотratného a konzumného „super-rozvoja“, ktorý neakceptovateľným spôsobom kontrastuje s

pretrvávajúcou skutočnosťou neľudskej biedy.“ „Super-rozvoj“ nie je evidentne dlhodobý a intenzívny ekonomický rozvoj. Ak by však bolo toto pre neho charakteristické, nielenže by si nezaslúžil kritiku, ale bol by aj presadzovaný. Naopak, problém „super-rozvoja“ a kategórie, ktoré ho vysvetľujú, majú spoločnú myšlienku „ľudského rozvoja“. Rozvoj, ako tvrdili Pavol VI. a Ján Pavol II., a ako dnes hovorí Benedikt XVI., nie

je len jednoduchý proces neohraňovaného zhromažďovania pre samého seba. Naopak, číre zhromažďovanie tovarov a služieb, akokoľvek určené na hypotetické spoločné dobro, nie je ešte dostačujúce, aby sa uskutočnilo ľudské šťastie. Na základe týchto argumentov, sa pod „super-rozvojom“ myslí nadmerný zdroj každého druhu materiálnych statkov, čo ľahko spôsobí, že človek sa stane otrokom vlastníctva a okamžitého užívania si. Ján Pavol II. v *Sollicitudo rei socialis* ukazuje ako jednoduchá skutočnosť vlastniť – mať – neobsahuje automaticky aj „byť“.

Benedikt XIV. nám hovorí, že príčiny „pod-rozvoja“ a „super-rozvoja“ by sa našli na prvom mieste v občianskej nezodpovednosti tých, ktorí sú na významných pozíciách občianskej spoločnosti. Vieme aj z *Sollicitudo rei socialis*, že sociálne štruktúry alebo politické a ekonomické inštitúcie nie sú morálnymi subjektmi. Preto nemôžu byť považované ani za dobré ani za zlé, pretože zodpovednosť by bola prisudzovaná tým, ktorí ich vedú. Na základe tohto, Ján Pavol II. uvádza v jednej poznámke *Sollicitudo rei socialis* nasledujúci úryvok z *Esortazione Apostolica Reconciliatio et Poenitentia*: „Nuž Cirkev, keď hovorí o situáciách hriechu, alebo udáva ako sociálne hriechy určité situácie alebo kolektívne chovanie sa viac menej širokých sociálnych skupín, alebo priamo celé národy alebo skupiny národov, vie a vyhlasuje, že takéto prípady sociálneho hriechu sú plodom, akumuláciou a koncentráciou mnohých osobných hriechov. Ide o osobné hriechy tých, ktorí vytvárajú alebo uprednostňujú nespravodlivosť alebo vykorisťovanie; tých, ktorí by mohli niečo podniknúť, aby sa zamedzilo, alebo eliminovalo, alebo aspoň obmedzilo určité sociálne zlo, ale na miesto toho tak nespravujú kvôli lenivosti, strachu a spolupatričnosti k páchatelom zla, kvôli zamaskovanej spoluvine alebo indiferentnosti; tých, ktorí hľadajú útočisko v domýšľavej nemožnosti zmeniť svet; a aj tých, ktorí predstierajú odstup od námahy a obety, uvádzajúc klamlivé dôvody vyššieho rádu.“

Jednotlivci tak majú tú skutočnú zodpovednosť. Situácia ako aj inštitúcia, štruktúra, spoločnosť nie je sama subjektom morálnych skutkov, a preto nemôže byť sama v sebe dobrá alebo zlá.“

V takejto perspektíve je vnímané bezvýhradné stanovisko Benedikta XVI. v prospech tých, ktorí sú využívaní ekonomickými subjektmi nerešpektujúcimi ľudské práva zamestnancov, tak medzinárodných ako aj lokálnych ekonomických skupín. Je taktiež pochopiteľný pátos pápeža, ktorý upozorňuje na pomýlené praktiky medzinárodnej pomoci. Akýsi zvrátený zvyk, ktorý žiada priamu zodpovednosť ako darcov, tak aj obdarovaných, pomenúvajúc objednávku materiálnu, ale aj nemateriálnu: nezákonnosť, ignorancia, rozšírená korupcia. Toto sú hlavné príčiny „podrozvoja“ a „super-rozvoja“. Je to skutočnosť, ktorá zaujíma všetkých ľudí na svete, aj keď je neodškriepiteľné, že sa prelínajú rozličné formy, inštitúcie a štruktúry podľa toho, či ide o bohaté alebo o chudobné krajiny. Beznádej a existenčná osamotenosť mnohých ľudí žijúcich v mestskom prostredí bohatých krajín je osobitne charakteristická a vyžaduje si podstatne odlišné prístupy, akými sa pristupuje k tomu istému zúfalstvu existujúcemu v najchudobnejších krajinách. Mestá takzvaného vyspelého sveta sú čím ďalej tým viac zaľudňované tzv. „*underclass*“ (podtriedou), dcérou „*super-rozvoja*“. Výraz „*underclass*“ predstavuje v prvom rade podmienky všetkých tých, ktorí boli prakticky „vyhostení“ z civilizovaného kontextu. Ich úpadok sa nerodí nevyhnutne z nedostatku materiálneho dobra, no závisí od prežitého života, ktorý obsahuje prvky podstatné pre vyrovnanú existenciu: práca, rodina a spoločenstvo prežívané a vnímané pokriveným a zvráteným spôsobom. To, čo charakterizuje ich životy nie je ani tak fakt, že sa nemôžu spoliehať na dostatočný príjem zabezpečujúci dôstojný život, ale akási neusporiadanosť spoločnosti, strádanie v spoločenských a citových vzťahoch, ako i neschopnosť správať sa zodpovedne pri osvojení si určitých hodnôt. Ide o istý zábavný druh individualizmu, ktorý vytláča na okraj dôveru a spoluprácu, zatiaľ čo egoizmus a izolácia predstavujú normu.

4. Sociálna spravodlivosť v kontexte princípu subsidiarity

Základy, na ktorých je postavená analýza Benedikta XVI., sú princíp solidarity a subsidiarity. Je zásluhou Jána Pavla II. ktorý dôrazne podporil v *Sollicitudo rei socialis*, že na garanciu ľudských práv sú nevyhnutné politické, ekonomické a kultúrne inštitúcie zakladané ľuďmi pre ľudí. Podobné inštitúcie musia byť založené na

participácii a zhode obyvateľov. Dôsledkom takéhoto tvrdenia je princíp subsidiarity. Je to jeden z charakteristických znakov magistéria Benedikta XXI., už v *Deus caritas est*, prezentuje komplementaritu dvoch princípov, zdôrazňujúc nemožnosť pochopiť subsidiaritu vecí ako jednotné chápanie solidarity, teda sociálnej spravodlivosti. Téma subsidiarity zostáva centrálnou témou v reflexii Benedikta XXI. aj v encyklike *Caritas in Veritate*, hoci pápež ju už viac nespája výlučne alebo prevažne s členením moci vo vnútri štátneho orgánu, ktorého úloha by mala byť „rozumne zvážená“ aj vo svetle súčasnej ekonomickej a finančnej krízy. V skutočnosti sa zdá, že Benedikt XVI. navrhuje aktualizáciu princípu subsidiarity na nadnárodnom rebríčku, aby sa pokúsil odpovedať na nové výzvy, ktoré kladú dnešné globálne vzájomné vzťahy. Vychádza pritom aj z pochopenia politickej a ekonomickej reality vyjadrenej tak Pavlom VI. ako aj Jánom Pavlom II. Kríza národného štátu na jednej strane a hľadanie dosiaľ nepoznaných a naliehavých foriem politickej, ekonomickej a kultúrnej participácie na strane druhej, nútia pápeža odporučiť „lepšie odhadnutú úlohu verejnej moci“. Môžeme hovoriť o znovurozdelení súčasných inštitúcií pôsobiacich v občianskej spoločnosti, „ktoré zvyšujú citlivosť a väčšiu participáciu na *res publica* zo strany obyvateľstva. To, čo už bolo spomínané o princípe subsidiarity, nám dovoľí zamyslieť sa aj nad prípadnými *exit strategies* v prípade aktuálnej ekonomickej krízy. Okrem toho povzbudzuje nás vzdať sa myšlienky, ktorá vníma ekonomiku oslobodenú od morálky, a ktorá v rámci istých hraníc a s viac menej radikálnymi argumentmi skončí kvôli popieraniam účinnosti politiky, inštitúcií a pravidiel pre správne fungovanie trhu.

5. Objednávka trhu v kontexte globálnych vzájomných vzťahov

Čo sa týka tejto problematiky, stanovisko Benedikta XVI. bolo vyjadrené v predstihu v Posolstve k svetovému dňu pokoja na rok 2009. Napríklad „osobno-vzťahové riešenie“, ktoré navrhol Benedikt XVI. pri tej príležitosti, sa v praxi zhodovalo s princípom solidarity postavenom na základoch princípu subsidiarity. Dnes sa nám táto téma znovu predkladá prostredníctvom tvrdenia, že výkon komutatívnej spravodlivosti nie je prerušený, avšak skutočný význam nadobúda až v uskutočňovaní čnosti distributívnej spravodlivosti. Touto témou sa zaoberá Benedikt XVI. v 35-om paragrafe tretej kapitoly, keď spomína dopĺňanie trhu vo vzťahu k ostatným dimenziám spoločenského života. V prvom rade, píše Svätý Otec, „Kým existuje vzájomná a všeobecná dôvera, trh je ekonomickou inštitúciou, umožňujúcou

stretnutie medzi ľuďmi ako ekonomickými činiteľmi, ktorí používajú zmluvu ako pravidlo svojich vzťahov a navzájom si vymieňajú tovar a služby, aby uspokojili svoje potreby a túžby. Trh je podriadený princípom takzvanej komutatívnej (výmennej) spravodlivosti, ktorá riadi práve vzťahy dávania a prijímania medzi rovnocennými subjektmi.“ Trh je tu predstavený ako najvyššia forma spolupráce medzi osobami, ktoré nemusia mať nevyhnutne rovnaké ciele. Zakladá sa na zmluvnom princípe "reciprocity". To znamená, že na predpokladom trhu, ktorý ho vytvára, je *dobrovoľná výmena*. Dvaja ľudia sa stretnú a rozhovorom o vzájomných očakávaniach prídu k záveru, že môžu byť jeden druhému užitoční. Trh sa nedá vytvoriť legislatívnou cestou, vznik trhu sa nedá nariadiť nejakým výnosom. Maximálne sa dá regulovať, uľahčovať, hatiť, ale nikto nebude môcť donútiť niekoho iného podniknúť nejakú transakciu proti jeho vôli. Boli by sme mimo trhovej ekonomiky. Z toho vyplýva, že transakcia sa uskutoční jedine vtedy, keď sa slobodne stretnú dve vôle, pričom každá sa snaží získať zisk odstúpením peňazí výmenou za nejaké dobro a odstúpením dobra výmenou za peniaze. Naopak, dar sa javí ako nevyhnutná dimenzia života, ktorá robí vzťahy autenticky ľudskými a následne autenticky ľudskou aj existenciou. Vieme, že život ľudí sa nevyrieši trhovým systémom a skúsenosť daru nám umožňuje zistiť priamo – na vlastnej koži – predpojatosť trhovej logiky. Vypovedanie trhu do utilitaristických pomerov, okrem toho, že ide o logickú a historickú chybu, sa stále viac javí ako praktická chyba a nakoniec by mohla vyústiť do politickej chyby. Trh, to je sociálna typológia vlastná slobodným ľuďom, ktorí sa podvedome *usilujú* dosiahnuť najlepší možný výsledok, čo sa týka ceny obmedzených a dostupných dobier. To, čo nie je obmedzené a nie je dostupné – skrátka to, čo nie je ekonomické – evidentne nezapadá a nemôže zapadať do trhovej logiky.

Odporúčame v tomto kontexte poukázať na dôraz, ktorý Benedikt XVI. kladie na dôležitosť distributívnej spravodlivosti pre existenciu samotnej trhovej ekonomiky. Prostredníctvom sily pri jej uplatňovaní môžu ľudia disponovať mimozmluvnými činiteľmi potrebnými na to, aby mohla byť dohodnutá zmluva, a aby sa to udialo s čo najmenšími nákladmi a čo najbezpečnejšie: „Ak je totiž trh ponechaný len na princíp ekvivalencie hodnôt vymieňaného tovaru, nedokáže vytvoriť takú sociálnu súdržnosť, ktorú potrebuje samotný trh, aby mohol dobre fungovať.“ A pokračuje: „Bez vnútorných foriem solidarity a vzájomnej dôvery trh nemôže plne vykonávať svoju ekonomickú funkciu. Dnes sa vytratila práve táto dôvera a strata

dôvery je skutočne vážna strata. “Práve v tejto pojmovej atmosfére, a nie v pastoračnej sa objavuje tvrdenie s veľkou vecnou hodnotou: „nejde len o nápravu disfunkcií prostredníctvom poskytovanej pomoci. Chudobných nemožno považovať len za „bremeno“, ale za zdroj, a to aj z čisto ekonomického hľadiska.“ V týchto slovách sú prítomné všetky témy, ktorým sa venoval Ján Pavol II. v *Sollicitudo rei socialis* a *Centesimus Annus*. Argumenty, ktoré niektorých dobových komentátorov viedli k tomu, že hovorili o *barefoot capitalism*, kapitalizme s bosými nohami, ktorý pripomína analýzy peruánskeho ekonóma Hernanda De Sota, ale aj tú, ktorá nám je rozhodne bližšia, analýzu “Ľudového kapitalizmu” od Luigiho Sturza.

Téma Ľudského rozvoja v *Caritas in Veritate* sa v tomto bode spája s témou „teológie stvorenia“, ktorú tak brilantne vyložil Ján Pavol II. v *Laborem exercens*, a ktorá predstavovala pilier samotnej *Sollicitudo rei socialis*. Benedikt XVI. poukazuje na skutočne Ľudskú šifru rozvoja a píše: Boh je *garantom pravého rozvoja človeka*, lebo tým, že ho stvoril na svoj obraz, v Bohu má základ aj jeho transcendentná dôstojnosť a Boh v človeku živí jeho konštitutívnu túžbu „byť viac“. Človek nie je strateným atómom v náhodnom vesmíre, ale Božím tvorom, ktorému Boh daroval nesmrteľnú dušu a od večnosti ho miloval.” Táto skutočne Ľudská šifra rozvoja je v úzkom vzťahu s antropologickou dimenziou človeka, jeho bytia stvoreného na Boží obraz a podobu, a preto, aby mal so Stvoriteľom Otcovej Lásky účasť na láske, ktorá, berúc nás za synov, nám odhaľuje bratstvo so všetkými Ľuďmi na zemi a povolanie milovať blížneho tak, ako nás miluje Boh. Táto šifra sa dá jasne objaviť v tajomstve - pohoršení Križa, to je miera, ktorou nás miloval a miluje Boh.

6. Nový poriadok

Z tohto dôvodu sa témou integrity a neoddeliteľnosti slobody a spolu s ňou aj Ľudského rozvoja v podobnej antropologickej perspektíve zaoberá Benedikt XVI. pri úvahe o neschopnosti trhu vzniknúť a pôsobiť sám osebe. To je zvlášť háklivá téma, na ktorej sa často nezhodnú ani tí, ktorí sa vo všeobecnosti zhodnú na „pozitívnom a základnom význame trhu“. Trh v ponímaní Benedikta XVI. žije a prosperuje vďaka čnostiam ako čnosť, dôvera, „*sympathy*“, ale nedokáže ich vytvoriť sám. Ak ich podporuje, robí to len v miere, v ktorom aktéri, ktorí v ňom pôsobia, si sami zvolia žiť podľa čností. A keď tak konajú, aby sme využili aj typicky smithovský argument, tak aj neúmyselne môžu podporovať fungovanie spoločnosti. Ako píše Benedikt

XVI: „je záujmom trhu podporovať emancipáciu, ale aby to naozaj dokázal, nemôže sa spoľahnúť len sám na seba, pretože nedokáže vytvoriť niečo, čo je nad jeho možnosti. Musí čerpať morálnu energiu od iných subjektov, ktoré sú schopné ju vytvárať.“ Takže perspektíva Benedikta XVI. je naozaj novým svetovým poriadkom, tak ako mali svoju perspektívu svetového poriadku otcovia ordoliberalizmu po druhej svetovej vojne ako Eucken, Böhm, Grossman-Dörth, Rüstov, Röpke, či Müller-Armack, aby sme menovali niektorých spomedzi nemeckých intelektuálov, ktorí znova vybudovali Nemecko a položili inštitucionálne a kultúrne základy Európskej únie. Išlo a podľa reflexie Benedikta XVI stále ide o myšlienku ekonomického poriadku a svetového politického usporiadania, ktoré je tiež inšpirované princípom vertikálnej i horizontálnej subsidiarity, ktorá zabezpečuje, aby sa neupadlo do hobbesiánskej pasce, globálneho Leviathanu, ktorého nadnárodné globálne nároky dnes už nevyrovnávajú ani národné bariéry, ktoré sú stále slabšie. Dovoľme si spraviť hypotézu, že Benedikt XVI. posúva vo výraze ordoliberalný zmysel slova, ordo, teda poriadok či usporiadanie. Treba pripomenúť, že už od *Centesimus Annus* sú „poriadok“ a „usporiadanie“, myslené ako systém pravidiel, právneho a inštitucionálneho rámca, v ktorom sa pohybujú ekonomickí aktéri. Zdajú sa byť premennými z definície a ich hodnota závisí od daného trhu. Bez akejkoľvek dogmatickej logiky: Či už v štátnom dirigizme alebo anarcho-liberálnom usporiadaní, v žiadnom systéme podľa Benedikta XVI neexistuje „trh nahý a surový“. Aby sme boli ešte jasnejší, je sterilné zotrvať na „hospodárskych štýloch“, ako ich vyznačil Eucken vo svojom diele *Základy politickej ekonómie*. Trh je systém vzťahov, ktorého úroveň civilizovanosti zvláštnym spôsobom reprezentuje schopnosť regulátorov nastoliť kooperatívnu metódou opatrenia, ktoré umožnia účastníkom trhu zdieľať rovnaké pravidlá. Pozrite odsek 24 o štátnych inštitúciách zodpovedných za vypracovanie pravidiel a nevyhnutnosť, aby boli rešpektované všetkými účastníkmi trhu. Pre dodržiavanie týchto pravidiel je nevyhnutné, hoci to nie je úplne dostatočne vyjadrené v logike sociálneho učenia Cirkvi, vypracovať cestou subsidiarity systém národných a nadnárodných inštitúcií, ktoré budú strážiť pevnosť a transparentnosť výkonu týchto pravidiel, majúci na srdci rozširovanie integrálnej slobody účastníkov, nutnej pre každú formu rozvoja.

7. Kapitál ľudský a spoločenský

Kritika Benedikta XVI. nesmie byť chápaná mimo základného antropologického rámca. Pápež o tom hovorí v odseku 25, kde vyjadruje výzvu a konkrétny návrh. „Rád by som pripomenul všetkým, čo sa snažia obnoviť profil ekonomického a sociálneho poriadku sveta, najmä vládam, že prvým kapitálom, ktorý treba chrániť a cenit' si, je človek, ľudská osoba vo svojej integrite: „*Lebo tvorcom, stredobodom a cieľom hospodárskeho a spoločenského života je človek.*“ Koncept *ľudského kapitálu* si zaslúži byť prehĺbený, nielen preto, že je to téma sama o sebe, ale aj preto, aby spresnil špecifický prínos encykliky *Caritas in Veritate*, ktorá zhodnocuje tému tzv. *sociálneho kapitálu*. „Systematické zvyšovanie nerovnosti medzi sociálnymi skupinami v rámci jednej krajiny a medzi obyvateľmi rôznych krajín, teda masívny rast chudoby v relatívnom zmysle, nielenže vedie k erózii sociálnej súdržnosti a ohrozuje tak demokraciu, ale má aj negatívny dosah na ekonomickú rovinu prostredníctvom postupnej erózie „sociálneho kapitálu“, teda toho súhrnu vzťahov dôvery, dôveryhodnosti a rešpektovania pravidiel, ktoré sú nevyhnutné pre každé občianske spolužitie.“

Odkazy na pojem *kapitál* s rozličnými významami sa stále viac rozrastajú v ekonomickej i inej literatúre. Ku konceptu fyzického kapitálu sa pridal ľudský kapitál a nedávno aj *sociálny kapitál*. Vyplývalo to zo zistenia, že tradične zvažované faktory – fyzický kapitál, prírodný kapitál a ľudský kapitál – nedokázali úplne zdôvodniť procesy ekonomického rastu, keďže si málo všímali spôsoby a formy interakcie medzi rozličnými ekonomickými činiteľmi. Fyzický kapitál je priamo možné uchopiť, dotknúť sa ho, o niečo ťažšie je to už s ľudským kapitálom, ktorého sa nie je možné vždy dotknúť, ale možno aspoň približne označiť jeho hranice. Sociálny kapitál, zložený z množstva vzťahov, je však veľmi ťažké zmerať. Pod termínom „ľudský kapitál“ sa myslí poznanie a schopnosti subjektu, ktoré možno využiť na trhu práce. Laureát Nobelovej ceny Garry Becker založil na tejto téme jednu zo základných prác: „Mojím úmyslom je hovoriť o odlišnom type kapitálu. Možnosť navštevovať školy, počítačové kurzy, výdavky na zdravotnú starostlivosť, náklady na organizáciu konferencie o čnostiach, aj to sú formy kapitálu, v zmysle takom, že zlepšujú zdravie, zvyšujú zárobky, alebo sa podieľajú na raste hodnoty vnímania ľudskej osoby. Preto možno v súlade s klasickým konceptom kapitálu tvrdiť, že investície, napríklad do vzdelávania, výchovy, lekárskej starostlivosti sú investície do kapitálu, nakoľko tieto formy nedodávajú fyzický či finančný kapitál, ale ľudský produkt. Keďže nie je

možné oddeliť osobu od jej dôsledkov a schopností, od jej hodnôt či zdravia tak ako je možné pre vlastníka prest'ahovať jeho fyzický kapitál“. Pod termínom sociálny kapitál sa zasa myslia rodinné či iné spoločenské vzťahy, ktoré dokážu skvalitňovať ľudský kapitál. Prejavujú sa ako priateľstvo, dôvera, sympatia, či všeobecne všetkým, čo sa zmesť pod pojem vzájomnosť medzi jednotlivcami i rodinami, ktoré tvoria spoločnosť.

Záver

Môžeme sa pokúsiť dospieť k záveru (aj keď som si vedomý, že ide o ambicióznú snahu) a poukázať na to, čo sa nám zdá byť samotným jadrom tejto druhej kapitoly encykliky Benedikta XVI. Toto sú slová, v ktorých sa podľa nás nachádza syntéza dokumentu: „Zatiaľ čo niektoré oblasti planéty, dlhodobo kvárené chudobou, spoznali významné zmeny v zmysle ekonomického rastu a účasti na svetovej produkcii, iné zóny žijú stále v biede porovnateľnej tej z čias Pavla VI., či dokonca v niektorých prípadoch možno hovoriť o zhoršení ich stavu.“ Príčiny chudoby odhalenej Benediktom XVI, majú korene v prvom rade v kríze zmyslu, ktorá sa odvíja od zdeformovaného chápania ľudského rozvoja. Cirkvi preto nalieha byť majstrami ľudskosti. Benedikt XVI. zdôrazňuje, že veľkým problémom pre súčasnú kresťanskú filozofiu ako aj sociálne učenie Cirkvi je antropologická skutočnosť. Mnohí interpreti ho podceňujú, čím redukujú učenie cirkvi na čisté sociologické pohľady, ktoré majú slúžiť rozličným politickým víziám, neraz vzdialeným úmyslu magistéria Cirkvi. Benedikt píše: „Kresťanstvo lásky ale bez pravdy sa môže ľahko zmeniť na zásobu dobrých citov užitočných pre sociálne spolužitie, bude však marginálnym.“ Zdá sa byť jasné, že dominantným predmetom kritiky pápeža v ekonomickej paradigme nie je súkromné vlastníctvo, trh či snaha o zisk, ktorý Benedikt XVI. v zhode so svojim predchodcom dokázal zadefinovať a analyzovať. Benedikt píše ohľadom zisku nasledovne: „Zisk je užitočný, keď je ako prostriedok zameraný na cieľ, ktorý dáva zmysel jednak v tom, ako ho získať, ako i v tom, ako ho použiť.“

Ak sa zisk stane výlučným cieľom, ak nie je správne dosiahnutý a nemá za konečný cieľ spoločné dobro, hrozí nebezpečenstvo, že zničí bohatstvo a vytvorí chudobu.“ Dôvodom kritiky Benedikta XVI. je preto materialistický redukcionizmus, ktorý nakoniec popiera celistvý rozvoj človeka, pretože poníma rozvoj z čisto z

ekonomického a technologického hľadiska. Benedikt XVI. nám naopak hovorí, že rozvoj je autentický, iba ak je celistvý. Podobné ako ostatné dimenzie ľudského konanie, ani ekonomické činnosti sa nerealizujú v morálnom prázdne alebo virtuálnom svete, ale v danom kultúrnom kontexte, ktorého aspekty môžu byť uznané aj za mylné a znehodnocujúce. Keď sociálny systém popiera transcendentnú hodnotu ľudskej bytosti, počnúc právom na život a spolupodieľanie sa na jej hospodárskej, politickej a kultúrnej dimenzii, stáva sa nehumánnym a zaslúži si byť kritizovaný. „Uvedomuje si, že „nemôže mať solídny základ spoločnosť, ktorá – hoci hovorí o hodnotách ako dôstojnosť osoby, spravodlivosť a pokoj – sama sebe radikálne protirečí, keď prijíma alebo toleruje najrozličnejšie formy ponižovania a narušovania ľudského života, najmä života slabých a vysunutých na okraj spoločnosti“. V tejto perspektíve, zdravá trhová ekonomika je vždy limitovaná právnym poriadkom, ktorý ju usmerňuje a morálnymi inštitúciami, ako napríklad rodina či iné menšie entity, ktoré s ekonomikou vstupujú do vzťahu, ovplyvňujú ju a následne ekonomika ovplyvňuje ich.

Flavio Felice

Flavio Felice is Tenure Professor of “Economical and Political Doctrines” at the Pontifical Lateran University (the University of the Vatican City State), and contract professor of “Philosophy of enterprise” at the LUISS Guido Carli of Rome. He is *visiting professor* at the Catholic University of Argentina of Buenos Aires, at the Sedes Sapientiae University of Lima (Peru) and he was *visiting professor* at the Catholic University of America di Washington D.C. (USA). Since 2001 to present, Prof. Felice is the general coordinator of the “Centesimus Annus Foundation Pro Pontifice” training courses in Catholic Social Teaching. “Centesimus Annus Foundation” is a Vatican State Foundation and the training courses are of two kinds. The first, for lay people (biennial), and the second for priests (year-long). Prof. Felice is the general coordinator and trainer in several courses. He is Director of the “Novae Terrae” Foundation and President of the Tocqueville-Acton Centre Studies. He is *No-Resident Research Fellow* of the Faith & Reason Institute and *Adjunct Scholar* at the American Enterprise Institute, both in Washington DC. He was *Visiting Scholar* at the *American Enterprise Institute* in Washington DC and *Scholar in Residence* at the *School of Philosophy*

of the *Catholic University of America* in Washington DC; respectively, under the guidance of Prof. Michael Novak and Prof. Jude P. Dougherty.

Flavio Felice je profesorom ekonomických a politických doktrín na pápežskej Lateránskej univerzite a zmluvným profesorom filozofie podnikania na súkromnej univerzite LUISS Guido Carli v Ríme. Flavio je tak isto hosťujúcim profesorom na viacerých univerzitách - Katolícka univerzita v Buenos Aires, Sedes Sapientiae University v Lime (Peru) a bol hosťujúcim profesorom na Catholic University of America, Washington D.C. (USA). Od roku 2001 je prof. Felice generálnym koordinátorom "Centesimus Annus Foundation Pro Pontifice" - tréningových kurzov katolíckej sociálnej náuky. "Centesimus Annus Foundation" je zriadená Vatikánom a tréningové kurzy sú dvojaké: pre laikov (dvojročné) a pre kňazov (ročné). Prof. Felice je generálnym koordinátorom a trénerom v niekoľkých kurzoch. Je tiež riaditeľom "Novae Terrae" Foundation a prezidentom Tocqueville-Acton Centre Studies. Externe pracuje aj pre Faith & Reason Institute a American Enterprise Institute, oba so sídlom vo Washington DC. Pod vedením prof. Michaela Novaka a prof. Jude P. Dougherty pôsobil na *American Enterprise Institute* vo Washington DC a na *School of Philosophy of the Catholic University of America* vo Washington DC.

CHI SIAMO

Il Centro Studi e Documentazione Tocqueville-Acton nasce dalla collaborazione tra la **Fondazione Novae Terrae** ed il **Centro Cattolico Liberale** al fine di favorire l'incontro tra studiosi dell'intellettuale francese Alexis de Tocqueville e dello storico inglese Lord Acton, nonché di cultori ed accademici interessati alle tematiche filosofiche, storiografiche, epistemologiche, politiche, economiche, giuridiche e culturali, avendo come riferimento la prospettiva antropologica ed i principi della Dottrina Sociale della Chiesa.

PERCHÈ TOCQUEVILLE E LORD ACTON

Il riferimento a Tocqueville e Lord Acton non è casuale. Entrambi intellettuali cattolici, hanno perseguito per tutta la vita la possibilità di avviare un fecondo confronto con quella componente del liberalismo che, rinunciando agli eccessi di razionalismo, utilitarismo e materialismo, ha evidenziato la contiguità delle proprie posizioni con quelle tipiche del pensiero occidentale ed in particolar modo con la tradizione ebraico-cristiana.

MISSION

Il Centro, oltre ad offrire uno spazio dove poter raccogliere e divulgare documentazione sulla vita, il pensiero e le opere di Tocqueville e Lord Acton, vuole favorire e promuovere una discussione pubblica più consapevole ed informata sui temi della concorrenza, dello sviluppo economico, dell'ambiente e dell'energia, delle liberalizzazioni e delle privatizzazioni, della fiscalità e dei conti pubblici, dell'informazione e dei media, dell'innovazione tecnologica, del welfare e delle riforme politico-istituzionali. A tal fine, il Centro invita chiunque fosse interessato a fornire materiale di riflessione che sarà inserito nelle rispettive aree tematiche del Centro.

Oltre all'attività di ricerca ed approfondimento, al fine di promuovere l'aggiornamento della cultura italiana e l'elaborazione di public policies, il Centro organizza seminari, conferenze e corsi di formazione politica, favorendo l'incontro tra il mondo accademico, quello professionale-imprenditoriale e quello politico-istituzionale.